

I. József.

(1705. máj. 5–1711. apr. 17.)

A) II. Rákóczi Ferencz, mint forradalmár.

(1705. máj. 5–1707. apr. 9.)

I.

I. József trónra lép. Forgács Medgyest beveszi. A szecséni convent. Forradalmi kormányt szerveznek. Herbeville Erdélybe indul. Rákóczi Zsibónál elébe áll. A csatát elveszti.

I. Leopold 1705. máj. 5-én meghalt. I. József felléptével a Kolonics kardinál és jezsuiták uralma háttérbe szorult. Az udvar a magyarokkali kibékülésre hajlandóbbnak kezdett mutatkozni.

Trónra lépténél első gondja volt, hatni a forradalom tüzeinek lehető csillapítására. Trónkövetkezését egy okmányban adá máj. 10-éről országainak tudtára, melyben tudtván I. Leopold halálát, Erdélyt biztosítá, hogy hazánk törvényét, jogait, kiváltságait megtartja, s a forradalomba vegyülteknek bünbocsánatot ad. ¹⁾

Azért a háboru sem Erdélyben, sem Magyarországon meg nem szünt, mert biztosítékot nem láttak.

Az erdélyi had előtt két feladat állt, Rabutint Szebenben sakkban tartani, s a portyázó b. Tiget, ki akkor Medgyesen tartzkodott, megsemmisíteni.

A Forgácscsal jött, ágyukkal ellátott had egy része Gyürki Pál vezérlete alatt Medgyesnek indult: b. Tige Medgyesről kijöven, Sárosnál reájok csapott, s a hetvenkedő Gyürkit annyira megalázá, hogy csak hamar Forgácsnak is Med-

¹⁾ J. Kemény, Dipl. XII. 65.

gyes alá kellett indulnia. Forgács Segesvárt hatalmába keríté. ¹⁾ Máj. 11-én Gidófalvi Gábort Háromszékre küldé, hogy puskaport gyártasson; ²⁾ az erdélyi hadakat is Medgyes alá gyűjté: a várost lőteté, bombáztatá, a hajduk által ostromokat kísértett; s mivel b. Tige már az ostrom kezdete előtt elvonnult, Szebenbe huzta magát, – a város oltalmára hagyott 600 német katona Medgyest jun. 15-n feltételek mellett feladá. ³⁾ Ha ekkor Forgács az első rémületet felhasználja, lakomákkal magát el nem foglalja, s a többi várakra csap, több várhoz is hozzá jutott volna: így be kellett érni azzal, hogy Balázsfalvától egy éjszaka Verestorony alá küldött, a sánczokat megmászata, az őrséget elfogata, Verestorony birtokába jutott. ⁴⁾ Minden vivmány, mit e napok hozának, az, hogy Orosz Pál tábornok Szamosujvár várát, jul. 23-án, az őrséget szabadon bocsátva, kézbe kapá. ⁵⁾

I. József amnestiávali fellépése bár a csatákat nem szüntette meg, Rákóczit mégis arra kényszeríté, hogy egyezkedésre hajlandóbbnak mutatkozzék.

E végre a Rákos mezejére gyűlést hirdetett. I. József, hogy a gyűlésre nyomást gyakoroljon, Herbeville fővezérét tekintélyes sereg élén beinditá. Rákóczi, hogy előnyomulását megakadályozza, Felső-Magyarországon elébe ment, azonban aug. 11-én Hudmericznél csatát veszített, 30 ágyuja maradt az ellen kezében.

Ily előzmény után következett be sept. 1-én a Rákosmezőről Szecsénbe áttett, ugynevezett szecséni convent, melyre mint a császár békebiztosa a kalocsai érsek is megjelent. Erdélyből Forgács Simon szintén felhivatott, Rákóczi többi tábornokai is megjelentek, a magyarhoni megyék mellett, a német őrséggel meg nem rakott kir. városok szintén képviselve voltak. A gyűlés számára sátor lőn emelve, Rákóczi megnyitotta, s azzal a rendeknek szabad tanácskozást engedett. Azonban a kedélyek ez időben még sokkal izgatottabbak voltak, mintsem alkudozásra lehetett volna hangolni. Az udvarrali alkudozás helyett, forradalmi kormányformát szerveztek, a ki-

¹⁾ Sieb. quartalsch III. 325. ²⁾ Thaly, Tört. Kalászok. ³⁾ Vizaknai napl. 90. Cserei 346. ⁴⁾ Cserei 346. Fundgruben III. 368. ⁵⁾ Vizaknai 100.

rályválasztást korainak látván, a forradalomban állt rendek az eddigi „békétlenek” nevezetét elhagyák, magokat confoederáltaknak nevezék; Rákóczit a confoederáltak feje és vezére czimével ruházták fel.

Kiáltványt bocsátottak ki, benne a confoederatio céljául az austriai ház által megrongált alkotmány és szabadság helyreállítását nyilváníták. Hogy a lengyel minta szerinti confoederatio alapjából mi se hiányozzék: Rákóczi mellé 24 tagu tanácsot adtak, e mellett a pénzügy kezelésével 15 tagu testületet biztak meg, – kiknek neveit ismerjük ugyan, de erdélyit köztük nem látunk. Hogy a békealkudozásokra is valamit adni látszassanak, e végre biztosokat neveztek ki. ¹⁾

Mig ezek odakint folynak, Erdélyben Rabutin generalis aug. 2-án Szebenben hongyulést tartott, I. József trónra lépését tudtul adván, a rendek s különösen a szászok ohajtásához képest, ujlag kimondatott, hogy Rákóczinak a mult évben történt fejdelemmé választatása törvénytelen. E mellett Rákóczi hiveire a fő- és vagyonvesztés ujra kimondatott.

Nehogy a szecsényi convent bevégeztével Rákóczi Erdélyt megrohanja, s mint fejdelem magát beigtassa, Rabutin arról is gondoskodott: segítséget kért, minek következtében Herbeville tábornok, kit I. József a visszahívott Heisler helyébe a magyarországi seregek fővezérének nevezett vala, Glöckelsberg s Schlik tábornokokot Erdélybe készült indítani.

És gr. Rabutin gyanítása nem volt alaptalan. Mert Rákóczi, – kit a sept. 17-én Nikodemiában meghalt Tököly végrendeletében örökösének hagyott, – mint megválasztott fejdelem, hogy magát a fejdelemségbe igtattassa, csakugyan Erdélybe készült; Fejérvárra országgyulést hirdetett; Kolozsvártt páter Kapi, jezsuita társaival a tanácsház előtt felállított diadalkapun octoberben szorgalmasan dolgoztatott, a Rákóczit, mint fejdelmet üdvözlő feliratok már készen voltak. ²⁾ Hogy ily előzmények után a szecsényi convent által elfogadott békealkudozások nem sok kilátással biztattak, előre lehetett gyanítani; azért a császár és Rákóczi békebiztosai N.-Szombatban, oct. 27-én összeültek, tanácskoztak. Azonban az udvar, hogy

¹⁾ II. Rákóczi Fer. emlékirata 105–111. Engel, Geschichte V. 205. Wass Gy. napl. (k. i.) ²⁾ Vizaknai napl. 100. I. Engel V. 209.

Erdélyt magának minden eshetőségre biztosítsa, magát Herbeville indítá Erdélybe, s bár Rákóczi Károlyt szép sereggel állítá a sarkába, Herbeville oct. 31-én Váradra érkezett.

Rákóczi e lépés horderejét teljesen felfogta, egyelőre fegyverszünetre gondolt; de későnek látván, Forgács Simont sietve Erdélybe küldé s meghagyá, hogy utászokat vevén fel, a Meszes-hegyen bevívó Karikautját és a zsbói völgyet sánczoltassa el. A Karikautja elsánczolását De la Motte francia ezredes, a zsbói völgyet Damoiseau szintén francia dandár-mérnök intézte. Herbeville a sok esőzés daczára is nyomult. Somlyónál a Rákóczi lovasaira akadván, a Meszeshegy alatt tovább haladt; a Karikautját, melyet b. Senyei dandára fedezett, szintén hátrahagyván, egyenesen Zsibónak tartott, hol maga Rákóczi vezérlett. A völgy ekkor már teljesen el volt sánczolva, mi egész a Szamosig nyult, s csak a völgy közepén hagyott kevés nyílást. Károlyi, ki a német tábort folyvást kísérte, most is háta megett állott. A magyar jobb szárnyat, mely francia granatosok- s más idegen ezredekéből állt, Desailleurs marquis, a balt Forgács Simon vezérelte. Így találkozott a két tábor.

Miután Pekri Lőrincz Fehérvár, Orosz Pál néhány ezer lovassal Szeben, Kálnoki Péter háromszéki és csiki hadakkal Brassó bloquadjával voltak elfoglalva, s e szerint a 30,000 főből álló erdélyi sereg részt nem vehetett: Rákóczi serge 24,000 emberből állott, melyek közt csak is Rákóczi palotás, Bonis András magyar ezere, s Forgács Simon két német regimentje vala lovas; a gyalogságot, a kék és veres udvari, Róth német, Kajdi, Esze Tamás, Eszterházi András, Ecsedi János ezredek képezték. ¹⁾

Nov. 11-én a két tábor szembe nézett. Rákóczi éppen Szurdukon Csáki László házánál ebédjét végezte, midőn az ágyu megdördült, s meghozák a hirt, hogy az ellenség bal-szárnya támadni kezdett. Kemény csata fejlett ki, az ágyu és gránát repült, Virmondt császári tábornok leugrott lováról, elő rohant a sánczokba, mi a német táborban roppant lelkesedést idézett elő. Rákóczi az órányira fekvő faluból bár mennyire

¹⁾ Cserei 353.

sietett előre, útjában már futókra talált... Nem sokára Desai-leurs marquis szintén szembe jött, s leverten jelenté, hogy a Forgács által vezérelt balszárnyat a ráczok, s néhány német lovas század, erdőktől fedeztetve, megkerülte, – s miután a megtámadottak megfutamodtak, maga is a jobb szárnynyal visszahuzódott... Ezzel a csatának vége volt, Rákóczinak 6000 embere, 24 ágyuja maradt a csatatéren.

Rákóczi elvesztvén a csatát, melynek elvesztését már ekkor Károlyi ingadozásának s Forgács Simon hajladozásának tulajdonították, – podgyászt Szurdukról felvevén, Szamosujvárnak indult, hogy az itteni erősséget igénybe vegye. Midőn a zsibói völgyből az első magaslatra értek, Senyei dandárát látták közeledni, mely a csatában részt nem vehetett. Estvére Szamosujvárra ért, de a vár tartható nem lévén, másnap Bethlen várába vonult; néhány napot ott mulatván, mintegy 12,000-re menő, többnyire családotól bujdosó erdélyitől kísértetve, Kőváron át, Ecsedi-várába huzódott.

II.

A zsibói csata után Erdélyt lefegyverzik. A segesvári gyűlés. Rabutin kimegy. Pekri ismét Erdélybe jó, visszafoglalja. Rákóczi is bejő, magát a fejdelemségbe igtatja.

A zsibói ütközet elvesztése a forradalom ügyére, de különösen Erdélyre nézve roppant csapást gyakorolt. Az előre nyomuló Herbeville tábora elől, a Rákóczival tartó birtokosság nagyrésze Magyarországra, Moldva- és Oláhországba menekült; a táborban álló fegyveresnép pedig családjához haza sietett. Ha Károlyi tekintélyes dandárával folyvást Herbeville nyomában nincs, s a német a futókat üldözőbe veheti: a kuruczok vesztesége nagyszerű lett volna, maga Rákóczi is könnyen kézre kerül.

Herbeville egyenesen Kolozsvárnak tartott, hová a zsibói veszteség híre november 13-án érkezvén, alig maradt idejek, hogy a Rákóczinak emelt diadalkapukat éjjel leronthassák, mert másnap gróf Schlick tábornok az előcsapattal már Kolozsvárra érkezett. A császári sereg majdnem pusztán kapta

a várost, mert lakosai féltőkben elfutottak. Hét hétig feküdt az egész hadsereg Kolozsvártt és vidékén; hogyan sanyargatták a népet, mutatja az, hogy a jesuitákra, mivel diadalkaput készítettek, protestans dán katonákat szállásoltak. Nov. 15-én Rabutin is kiindult Szebenből. A Szeben alatt álló Orosz Pált Rabutin, a Brassó mellett álló Kálnoki Pétert Wallenstein felveré; Pekri Lőrincz tábora Fejérvárnál szintén feloszlott, maga Moldován át futott Rákóczihoz. A várak védelem nélkül maradván, egyre estek el: Szamosujvár, Bethlen, Görgény rövid ostromot voltak képesek kiállani; Déva tartá magát leghosszasabban, mit Csáki András védelmezett: azonban Rabutin összes sergét alája vivén, 1706. febr. 22-én ez is elbukott. ¹⁾

A német katonaság egész Erdélyt elönté, a kuruczok javait felprédálák, a fegyvert fővétel büntetés alatt beadni rendelék; s hogy mennyire kipusztíták az országot, mutatja azon hagyomány, hogy a székelyek marháit a közikbe küldött Graven tábornok annyira elhajtá, hogy a nép maga vontatta taligáját, mit sokáig Graven-szekerének nevezének. ²⁾

Herbeville Kolozsvárról Szebenbe ment, hová megérkezése után másnap, dec. 22-én huszonkét forradalmi zsákmánygyu érkezett. ³⁾

Az ország teljesen le volt verve, forradalmi tábor vagy jelenet többé sehol sem mutatkozott. Hogy Herbeville diadala teljes legyen, dec. 30-ára Segesvárra országgyűlést hirdetett, adót és élelmet rovatott ki, az adó felét a fegyverre kelt székelységre nyomatá, ⁴⁾ a többi adót ugy osztatá fel, hogy a kik nem menekültek fizessenek egy, a kik visszatérnek két, a kik pedig künn maradnak háromnyi adót, – e mellett 600 tábori szekeret szavaztatott, – a forradalmi mozgalmak elnyomására inquisitorok rendeltettek, – s végre, miután Rákóczi fejdelemmé választatását s a részére letett esküt ujra megsemmisítetté, s a császár hűségére uj esküt tétetett le, a vármegyék és székek hűségesküje elfogadására biztosok lőnek kinevezve. ⁵⁾

¹⁾ Cserei 355. Vizaknai 100. I. Rákóczi emlékirata 119. I. Fundgruben III. 369. ²⁾ Cserei 357. ³⁾ Fundgruben III. 369. ⁴⁾ A felosztást I. Thaly, Tört. kalászok. 215. ⁵⁾ G. L. Erd. Diet. végz. II. R. 193–95.

Míg a lefegyverzés s a benmaradt kuruczok üldözése ürügye alatt Erdély, s különösen Graven tábornok által a székek sarczoltatása folyt: Rákóczi 1706. jan. 25-én Miskolczon tanácsgyűlést tartott, hol szóba jöttek ugyan az udvartól folyvást sürgetett békepontok is, de a tanácskozás fő tárgyát a forradalmak szokott baja, a pénz értéktelenné válása képezte. Nehány millió rézpenzt veretett volt eddig Rákóczi, de mivel jószágot kiváltani s az adósságot vele fizetni nem volt megenedve, becsét elvesztette. Hogy az adókiivetést elkerüljék, devalvatiót csináltak, újpénzt határoztak, de ezeket minden tekintetben értékesíthetőknak nyilvánították. ¹⁾

A zsigósi vesztes s a pénz megromlása Rákóczit nevezetes lépés tételére indította. A francziák, kik másfelől szintén csatáztak, Hochstädnél csatát vesztek, e miatt Rákóczi a külsegély nyerés felől reményét elvesztvén, Desailleurs marquisval tudatá, hogy kérje fel urát, a francia királyt, hogy a vele való titkos kötést, mint Erdély fejedelmével változtassa nyílt szövetséggé: különben a bécsi udvarral a béke felett alkuba lép. Erre Nyitrán az angol követséghez tartozó Stepney lorddal, mint az udvar közbenjárójával, összejött; a lord Rákóczit I. József császár személyes hajlamáról biztosította; majd Rákóczinét, ki ez idő alatt Bécsbe volt internálva, az udvar Rákóczi látogatására ereszté; gr. Wratislaw cancellár is hozzá jött, s többek közt figyelmezteté, hogy ne bizzék Franciaország ígéretébe, mely rendszeren az általa felbízott és cserben hagyott fejedelmek tápintézete szokott lenni. Ezek következtében a tanácsot ismét összehívata, a béke megkísértése határozatba ment, Nagyszombatban, máj. 11-én 45 napi fegyverszünet jött létre, mit Rákóczi máj. 20-án ratifikált. ²⁾ Jun. 15-kén békepontokat terjesztett elő, ³⁾ melyeknek elsejében a svéd, porosz, lengyel udvartól s a velencei köztársaságtól garantiát, – a második pontban Erdélynek Austriától újbóli elszakittatását, s Erdélynek fejdelemválaszthatási joga visszaállítását kívánta, – mely két pont magában is elég volt, hogy a béke létre ne jöjjön, s a háboru ismét kezdetét vegye. ⁴⁾

¹⁾ Rákóczi emlékirata 125. ²⁾ Rákóczi emlékir. 125. ³⁾ Az Erdélyt illető pontokat I. Thaly, Tört. kalászkok. 223. ⁴⁾ J. Kemény, Adversaria III. Erdély feletti vitát I. Thaly, Tört. kalászkok. 201–203.

A fegyverszünet híre máj. 26-án érkezett Kolozsvárra, békekövetek hozták, kik Rabutinhoz siettek. De úgy látszik, az udvar nem sokat remélt, mert mire Rákóczi a fegyverszünet lejártával Esztergom vivására szállt, Rabutin is jul. közepén már egész dandárával indult ellene. Erdélyben csak is a várakban hagyott fedezetet, Herbeville egész benhagyott táborát magával vitte, s bár a Meszes-hegynél a kuruczok elébe álltak, Szolnokon át Kassára ment, azt be akarta venni; honnan azonban Rákóczi Debreczenhez visszaszorítá, s úgy ment a Károlyi kíséző dandárától csaknem tönkre tételve, telelni Budára. ¹⁾

A mint Rabutin kiment, Pekri Lőrincz szép sereggel Erdélybe termett. A várakban és városokban hagyott német őrseget körülvevé; az ország népét Rákóczi hűségére ismét felkelteté; a megyékre, székekre új tisztviselőket raká; a városokba jutott német érzelműek javait prédára ereszté; a szász városokat megsarczoltatá; sokakat elfogatott; Háromszékre Csáki Andrást, s vele összeköttetésben Brassó alá gr. Petki Dávidot küldé; Görgény- és Bethlen-várát újra bevételé; Medgyes, Segesvár és Besztercze várfalán, hogy védelmezni ne lehessen, réseket töretett, szóval, Erdélyt Rákóczi részére Pekri ismét vissza foglalá. ²⁾ Sept. 28-ról a Keresztmezőről már azt irhatá Rákóczinak, hogy itt minden rendben van, Arad felé siet, – biztosság tekintetéből az erdélyi várakat szeretné lerontatni. ³⁾

Rákóczi ügye tul a Királyhágón sem ment kevesebb szerencsével. Esztergomot hosszas ostrom után bevette. De megjött a francia király válasza, mely Rákóczival szemben, mint Erdély fejlődésével jól hangzott ugyan, de azon hiánya volt, hogy a magyarhoni békétleneket nem fedezte; e mellett a pézértéke is mind szállott; visszatért neje Bécsben csaknem fogságra jutott: mind ez Rákóczit arra bírta, hogy keményebb rendszabályokhoz nyuljon, – Forgács Simont, mint a ki magát Pozsony ostrománál gyanuba hozá, elfogatá, – az országot öt kapitányságra osztá; s azon aggodalom alapján, ha az

¹⁾ Vizaknai napl. 103. Rákóczi emlékir. 136. ²⁾ Cserei Hist. 366. I.

³⁾ Thaly, Tört. kalászkok. 234.

ország fegyverrel legyőzetik, mikép II. Ferdinánd alatt történt a legyőzött csehekkal – az ország alkotmánya nehogy elvétessék, készülteket tett, hogy Erdély trónát elfoglalja; a magyarho-
niak ügye rendezésére pedig Ónodra gyűlést hirdetett.¹⁾

Rákóczi 1707. januariusát és februariusát Rozsnyón tölté, hova tanácsosait egybehivatta volt. Mint minden összejövete-
lénél, itt is a pénzügy, a háboru folytatása, vagy a béke meg-
kötése forgott kérdésben; minthogy a francia követ terveivel a békekötés sehogy sem hangzott össze, ismét a háboru foly-
tatásában nyugodtak meg; mivel azonban a 15 millió rézpénz
becsét igen elvesztette, s tovább veretése lehetetlen volt, mit
mindeddig kikerültek, adófizettetéshez fogtak; s minthogy a
francia követ ugy nyilatkozott, hogy a magyarországi ren-
dekkel, mint osztrák alattvalókkal szövetséget nem köthet,
azon vélemény merült fel, hogy a függetlenséget kimondják.

Rákóczival, mint Erdély választott fejedelmével, a francia
udvar nyílt szövetségre hajlandó levén, Rákóczi most első te-
endőjének látta, hogy magát az erdélyi fejdelemségbe beig-
tassa. Udvari népeitől kísértetve, Erdélybe indult, hol M.-Vá-
sárhelyre hongyülés volt hirdetve. Mart. 18-án Radnóthra, sa-
ját kastélyába érkezett. Rendezte a beigtatás szertartásait, s
minthogy az erdélyi fejedelmek beigtatási ünnepélyei nagyrészt
feledékenységbé mentek volt, a magyar király koronáztatási
szertartásait vette alkalmazásba. A rendek Maros-Vásárhelyre
gyültek, s mivel a hatalmas szónok, de ingatag Pekri Lő-
rincz vezérszónokságától, s a két öreg Barcsay testvér és To-
roczkai conservativ szellemétől meglehetősen tartott, 10 napi
ott mulatása folytonos tanácskozásban tölt, annyival is inkább,
mivel egyfelől Apaffi republicanus conditióit nem látta elég
szilárd alapnak, s azokra megeskünni vonakodott, másfelől
minden áron arra törekedett, hogy az Erdélyben tollált kath
püspökség helyreállittassék.

A gyűlés mart. 28-án M.-Vásárhelytt megnyílt. Hogy
a tanácskozás alkotmányos alapot kapjon, Rákóczi mindenek
előtt tanácsosokat nevezett ki, s beállítá a királyi táblát. Ezzel
megkezdődött a tanácskozás, mi teljesea kielégítette volna Rá-

¹⁾ Rákóczi emlékir. 140.

kóczit, ha keresztül nem viszik azon törvényt, miszerint minden földesur a megegyezése nélkül katonává lett jobbágyát visszakövetelheti, miből Rákóczi, mi nem soká be is következett, az erdélyi sereg felbomlását előre megjósolta.

A gyűlés folyama alatt Desailleurs marquis Rákóczit, mint Erdély fejedelmét, nyilvános kihallgatáson a francia király nevében ünnepélyesen köszönté. A török porta megnyerésére Konstantinápolyba szintén követek voltak indulandók. Ápril 6-án trónralépését egy körlevélben tudatván, az ónodi gyűlést máj. 1-ről 16-ára napolta el. ¹⁾ S következett ápril 9-kén a fejedelmi beigtatás.

E végre a városon felül, a rétre, mely az igen koránt beállt tavasz miatt, már zöld gyeppel volt bevonva, emelvénylőn állítva, melynek háttérén oltár emelkedett. Rákóczi Radnóthról tartván bevonulását, a rendek lóháton elébementek. A térre érkezvén, lovaikról leszállottak, Rákóczi az emelvényre lépett. Bartha András, mint kinevezett ítélőmester, a beigtatandó fejdelemhez beszédet intézett, mire Rákóczi szintén felelt. Azután a fejdelem az oltárhoz lépett, udvari papja elébe tartá az evangéliumot, az esküt letette, mit éljenzés, s a felállított katonaság sor-túze követett. Innen a városba mentek, a katolikus templomba.

Erre a rendek a hozott határozatokat Rákóczi elébe terjeszték, s keletkeztek a vásárhelyi törvényczikkek, melyek tartalmából a következőket kell kiemelnünk: II. Rákóczi Ferencz fejdelemmé választatván, a Bécsbe internált II. Apaffi Mihály erdélyi fejdelemmé választását s Austriának Erdélyhezi jogát megsemmisíték, – gr. Bánffi György gubernatort, mint a haza romlásának egyik fő okát, a közelebbi gyűlésre megidéztetni rendelék, úgy mind azokat, kik a hazában és külső országokban az austriai ház mellett buzogtak; – a fejedelmi tanácsot, királyi táblát, s más fejdelemkori tisztségeket helyreállíták, azok számára esküformát adtak ki, – gr. Bercsényi Miklóst honfiusíták; a szecsényi confoederatio megerősítése végett az ónodi gyűlésre követeket rendeltek; – Enyedet, Tordát, Dézst, mint katonáskodó nemes városokat eszten-

¹⁾ Rákóczi emlékir. 145–159. Cserei 375. l.

deig minden terüh alól felmenték; rendelék továbbá, hogy Rákóczi „Pro Libertate” veretü rézpénzét, ¹⁾ – mely akkor már 2 krajczárt ért, holott 10 volt reá verve – mindenki tartozzék elvenni, – az elkobzandó javakat, mint új fiscalitásokat s thesaurarius kezére adák, – Debreczent a királyi városok közé emelék, – végre azokat, kiket Apor István a tatár rabságból kiváltván, jobbágyaivá tett, felszabadíták. ²⁾

Erdély felett a nemzeti fejedelmi kor ismét megnyílt. A fejedelemség ismét helyre volt állítva... De mert forradalom vivta ki, s e forradalom sikere még kétség alatt állt, a gondolkodó honfit tiszta örömmel nem töltheté.

Az első öröm csak apriltól octoberig tartott.

¹⁾ A „Pro Libertate” felirat első betüiből a kuruczok következő szójátékot csináltak: Princeps Rakoczius ope legionum Illustrissimi Bercsényii et reliquorum totam Austriam turbabit, evertet. A Laboczkok pedig így: Peribitis rebelles omnes laqueo, igne bello et reliqui tandem Austriarum tributari eretis. ²⁾ Kutfő: Tud. tár. 1835. v. G. L. Erd. Diet. végz. II. r. 195–201. Törvényczikk. Kemény Sámuel-féle Cart. VI. 111.

B) II. Rákóczi Ferencz, mint fejdelem.

(1707 apr. 9 – 1711. apr. 29.)

III.

Az ónodi gyűlés. A függetlenség kimondása. Erre hevesebb lesz a megtámadás. Rabutin Erdélybe jó, visszafoglalja, kimegy. Gör-gény ostroma. Károlyi Erdélyt ismét visszafoglalja. A forradalom hanyatlani kezd. Rákóczi alkudozik.

Rákóczi M.-Vásárhelyt, mint Erdély beigtatott fejedelme hagyta el. 1707. apr. 23-án Kolozsvárra jött. April 25-kén Gyalu várát, ősei kedvencz mulató helyét látogatta meg; s miután Kolozsvártt nemesek társasága czim alatt a nemes-ségből egy testőr századot alkotott, s ezredesükké b. Kemény Simont tette, apr. 27-én Magyarországra indult. ¹⁾ Erdélyt fővezérére, Pekri Lőrinczre bízta.

Közeledvén az ónodi gyűlés ideje, Zsibón át egyenesen Ónodra tartott. Bevonulásánál a székely veres darabontokat is ott látjuk. Gr. Mikes Mihály, b. Kemény Simon, mint a m.-vásárhelyi gyűlés választottjai szintén megjelentek. S kezdődött máj. 16-án a gyűlés, mely a függetlenséget volt kimondandó.

Rákóczi a gyűlést egy beszéddel nyitá meg, mely vonatkozással volt arra, miszerint a kis Turoczmegeye a lutheranus megyékhez körlevelet bocsátott vala ki, melyben a forradalmat egyesek nagyravágyásának tulajdonítá: s felszólítá a rendeket, hogy helyeseljék Turoczmegeye eljárását, vagy adjanak neki elégtételt. Erre Rákovszki Menyhért azon megye alispánja, Okolicsáni Pál, azon megye jegyzője, a nagy tömegből előléptetettek, hogy megyéjük eljárását indokolják. Miután beszédöket elvégzik, Rákóczi bizalmat akart magának szavaz-

¹⁾ Vizaknai 106. I. Rákóczi emlékir. 150.

tatni, mire azonban hosszas hallgatás következett; Rákóczi tűzbe jött, a magyarországi rendek otthagyasával, az erdélyi fejedelemségre bejövételével fenyegetődzvén: Bercsényi kardot rántott, s Károlyi Rákovszkit levágta, Okolicsáni több sebbel elmenekült ugyan, de harmadnapra lefejeztetett.

Erre a függetlenség kimondatott... s az ónodi gyűlés jun. 22-én véget ért. ¹⁾

Itt vette Rákóczi azon hirt, hogy lengyel királynak akarják tenni, mire Bercsényit a muszka czárhoz küldötte.

Erdély e szerint vissza levén foglalva, csend volt a házában. A mi kevés német katonaság még benn volt, Szebenbe, Brassóba, s egy pár még kezeken levő várba lőn szorítva. Ezek közül is Bethlen vára magát jun. 30-kán feladta. ²⁾ A kicsaphatásra csak is b. Tigenek volt ereje, ki 3000 lovas-sal, 500 gyaloggal jun. 26-án Szebenből kiindult, hogy Dévát éléssel segítse meg; a kuruczczá lett Nagyszegi Gábor másfélezer emberrel reá ment, de csatát vesztett, s maga is fog-ságra jutott. ³⁾

Ezalatt Bécsben az ónodi gyűlés végzése ellen kiáltvány-nyal és fegyverrel keményen felléptek; többek közt határozatba ment az is, hogy Rabutin Erdélyt minden áron visszafoglalja. Rabutin, ki e tanácskozásban szintén részt vett, serget vevén maga mellé, a Rákóczi hadain áttört, s bár Rákóczi Károlyit szintén Pekri mellé rendelé: ⁴⁾ míg ezek a kájáni szoroson készültek fogadni, Rabutin oct. 4-én Erdély határán a Vaskapunál állá. Pekri Esze Tamás gyalog kapitányt elébe küldé ugyan, de nem levén ereje ellentállani, Rabutin benyomult. ⁵⁾ Pekri erre több csatát nem is kísértett, sergét összeszedte, a Maros-mentin felindult. Hol keresztül huzódott, a fejérvári, enyedi tanárokat, papokat, városi előljárókat s a vidéki nemességet maga mellé véve, Erdélyt mintegy feladá. Rabutin pedig Pekrit üldözve, hol elvonult annyira pusztított, hogy a pusztán maradt Enyeden a kollegyom földalá rejtett muzeumi s könyvtári ritkaságait is felprédáltatá. ⁶⁾ Tige is kijövén Szebenből, melléje csatlakozott, Abrudbányára csapatot

¹⁾ Thaly. Tört. kalászkok. 181. l. ²⁾ Okl. Thaly, Tört. kalászkok 240–49. ³⁾ Vizaknai 107. Thaly, Tört. kal. 250. ⁴⁾ II. Rákóczi emlékir. 254. ⁵⁾ Ugyanott 164. Cserei 385. Vizaknai 108. l. ⁶⁾ Cserei 386. l.

küldtek, mely a vidéket megtisztítsa. Oct. 17-én Kolozsvárra értek, honnan a megrémült polgárság szintén elfutott. Rabutin itt megállva, egy csapatot az Almás-vize mellé küldött, a kuruczokat onnan is kinyomta; egy más csapata Dézsen át Bethlen-vára alá ment, azt bevette. Acton ezredes a székellyföldet szállotta meg, a brassói commendans is kiszállott, s gr. Mikes Mihályt az ojtózi-szoroson Moldovába nyomták. Háromszékről Csikba nyomultak, azt szintén meghódoltaták; a gyergyóiak Elekes András királybirájak vezérlete alatt a hozzájuk vivő utat elsánczolák, azonban Acton Szent-Tamásról megindulva, kerülő utakon, erdőkön át hátuk megé került, szétveré őket, a szárhegyi klastromot feldúlátá, Lázár Ferencz szárhegyi kastélyát felégeté. ¹⁾

Erdély tehát ismét meg volt hódítva. Szomoru napok következtek be. A birtokosság és városi polgárság kiszaladt a hazából; a katonák jószágaikat teljesen felprédálták, annyi marhát és juhot fűztek össze, hogy a szász városok, hová e marhákat takarították, alig birták darabját néhány máriáson fizetni; a benmaradt nép, mert Rákóczi pénzén kívül más keze között nem volt, a nagy adó miatt a falukat pusztán hagyta, erdőkre vonult. ²⁾ Mondhatni sehol semmi ellentállás, egyedül a görgényi várórségen csüngött a figyelem.

Görgényvárát Rabutin oct. 10-én vétette ostrom alá. E vár, mely magaslaton feküdt ugyan, de ágyukkal könnyen hozzá férhető volt, Kaltemplat ezredesre bizatott, ki alája 500 gyalog- és 500 lovassal érkezett, ágyukat, bombákat hozott. A várban Rákóczinak 100 palotás hajduja s kevés erdélyi nép: az is szükében a golyónak, de bővében a lelkesültségnek, s élőkön egy rendithetlen férfi, Rátoni János. Az ostrom kitört, hónapokon át folyt, 1708-ra áthuzódott. Golyó, bomba a várba egyre hullott, azonban Rátoni gondot fordított, hogy a kis várban semmi meg ne gyuljon. Az épületek zsendelyfedelét leszedette, bőrrel vonatta be; hogy vízben meg ne szüküljenek, a kut elejébe földtöltést emeltetett, és hogy a golyót pótolja, makkot főzetett, pokróczokkal az udvart beterrittette, s azokon száríttatá. Az ostrom szakadatlan folyt. A

¹⁾ Cserei 389. l. ²⁾ Cserei 390. l.

falak, épületek a golyóktól omoltak. De Rátoni mindenütt jelen volt, a falon ejtett réseket vasboronákkal egészítette ki, s a leeső bombákat vizes marhabőrrel terítette be. Már 360 bomba repült be, épület majd semmi, a vár csaknem rom, mire Rabutin saját fia által kérte fel a várat: Rátoni feleletül a várfokra állt, poharat üritett s azt izente, hogy kérjék fel Rákóczitól, mert ő utolsó csepp vérig fogja védelmezni. Erre újra elkezdék az ostromot. Nappal lövetik, éjjel a vár alá ásatnak. Éjjel nappal kísérték a rohamot, de a makkal tölt ágyuk a labonczoikat visszaseprék. Végre sikerült, mit nem reméltek: Rátoni egy éjjel, a mint a várat körüljárá, az udvaron égő örtüz világánál látható és kivehető lőn, apró fegyver villant reá, nehéz sebet kapott. Másnap Kaltemplát ostromot vezényelt, de még most is saját vesztére, mert golyó által maga is elesett. Henis szebeni commendans váltá fel, ki ide nem rég 30 gránát-vető, 500 muskatéros s egy ezred lovassággal érkezett. A várost háromfelől kezdé bombáztatni, s főleg szórni a követ, hogy a bombákat beborogatni az őrség bátorságot ne vegyen. E közben Rátoni sebében meghalt. Az őrség szelleme megtört. Feladásról gondoltak, de nem megadásról. A palotás hajduknak csak egy gondolatjuk volt, menekülni; de az ezred lovasság éjjel nappal úgy őrizte, hogy titkon nem teheték. A szükség minden perczen növekedett, 1708. mart. 10-ke éjjelén kirohantak, átvágták magokat és elmentek. Másnap a benmaradt erdélyi nép feladta a várat... s Görgényvára földig rontatott. ¹⁾

Rabutin bevégezvén, mit vállalt, Erdély visszafoglalását, máj. 1-én Bécsbe, a Szebenben fogva volt gr. Bethlen Miklóst is magával vive, felindult, a parancsnokságot Chusani tábornokra hagyta, kit azonban, jun. 24-n b. Kirchbaum György váltá fel, kit Cserei, szép nejeről emmlékezvén, e szavakkal jellemez: „bizony kár oly szép, vig kedvű asszony annak a sárkány embernek.” ²⁾

A mint Rabutin kiment, Károlyi rögtön Erdélybe termett, 8000 gyalogot, 10,000 lovaszt hozván magával. Maga Kolozsvártt megállott, azonban egyik derék csapatát előnyomta, az

¹⁾ Cserei hist. 393–96. Fundgruben III, 374. ²⁾ Cserei hist. 397.

aug. 14-én Szászsebest bevette, felégeté; mire Szászváros is feladá magát. ¹⁾ Erre b. Kirchbaum a császári sergeket ismét összevonta, Szebenből kiindult. Károlyi, hogy visszanyomhassa, Fejérvárig elébe ment; de a nélkül, hogy megütköztek volna, Károlyi hat héti benmulatása után kiment, Nyuzó kapitányt hagyá bent, ki a Mezőségre vette be magát, mignem ott is szétvereték. Erdély visszahódítása ismét be lön fejezve... Most az erdélyiek nem menekültek többé, benmaradtak, meghajoltak sorsuknak.

Ez alatt Rákóczi napja künn is hanyatlásnak indult.

József császár, kinél a békehajlam nem hiányzott, febr. 29-ére Pozsonyba hongyulést hirdetett volt, s mire Rákóczi övéinek a megjelenést megtiltá, a császári sergek élére a békétlenek kérlelhetlen ellene, Heisler tétetett, s meg lön hagyva, hogy elbánják velök. És a mig Károlyi Erdélyben járt, Heisler Rákóczit Trencsinnél megtámadá, s aug. 1-én oly győzedelmet vön rajta, hogy 14 ágyuja, 50 zászlója maradt Heisler kezébe, s gyalogsága csaknem tönkre tétetett.

Ez események Rákóczit s a szabadság harczosait nem kevésbé rázták meg. Ehez járult még, hogy Ocskai tábornok, gr. Pálfi János horvátországi bán közbenjárására átszökött; mire most először, Rákóczi maga kezdé keresni a béke utjáni kibontakodást. Követet bocsátott fel, ki békeajánlatokat tegyen, de minthogy Erdélyt magának kikötötte, e lépés fenn, mivel a császári sergek mind benn, mind a németországi harcztéren győzelemben álltak, többé viszhangra nem talált. A visszautasított békeajánlat a magyarországiakat is kezdé lehangolni, a táborban szédelgés állt elő; Bezerédi dandára szintén alkudozott: mire Rákóczi nov. 22-én Sárospatakra ismét conventet hívott össze, s mi a forradalmak végnapjait jellemzi – böjtöt hirdettetett. Prágában fogva tartott nejét, bár hozzá bocsáták, már jobbnak látta Lengyelországba szállásolni el. ²⁾

Rákóczi a kibontakozásra a küludvarokat most sürgősebben kezdé igénybe venni. Követei a muszka, porosz és francia udvarokhoz egyre jártak, segélyről szó sem volt, – hogy becsületes békét kössön, arra közbenjárását mindenik felajánlot-

¹⁾ Cserei hist. 396. Fundgruben III. 375. ²⁾ Rákóczi Eml. 176.

ta. Sergej feltarták ugyan még a németet, de derekas győzelemre többé alig számíthatott, minélfogva 1709 késő tavaszáig Munkácson elvonulva élt. Pekri Lőrincz is Máramarosban elhala.

Az udvar Rákóczi meggyengült helyzetét felhasználva, május 15-dikére Pozsonyba országgyűlést hirdetett, s mivel Rákóczi, saját embereinek, bár regalist kaptak, a megjelenést most is eltiltá, – törvény hozatott, mely Rákóczit és Bercsényit fő- és vagyronvesztésre ítélte; a forradalom több emberei részére pedig, azon esetbe, ha hűségbe egy hónap alatt visszatérnek, július 14-ről általános amnestiát hirdettek.

IV.

A forradalom végnapjai. Utolsó csataakisérletek. Alkudozások. A szathmári béke. Fegyverletétel.

Hat diadalmas év folyt már le a Rákóczi forradalmából, midőn szerencse-csillaga el kezdett borulni. Mi, kik szintén részesei voltunk egy forradalomnak, a forradalom végnapjai fájdalmas jeleneteit teljesen át tudjuk érezni. Nem is mulatunk hosszasan a szomorító részleteknél.

Az általános amnestia hirdetése, az ország kimerültsége, a sereg lehangultsága, az elszaporodott rossz pénz, a sereg közé beütött pestis, mindannyi ok volt arra, hogy a csapatok felbomladozzanak, s mind tömegesebben esküdjének vissza az udvar hűségére. –

A dolgok Erdélyben is hasonló irányban haladtak. A forradalomnak itt már sehol semmi serge, egyes csapatok az erdőkön tartják ugyan még magokat, de prédálásból kellvén élni, zsákmánylásaik által a nép rokonszenvét lehüték. A császári seregek országszerte hatalomban álltak. Az erdélyi várak mind kezökben voltak már; sőt elég hatalmasak voltak arra is, hogy Váradot eleséggel Erdélyből lássák el, mi Montecuculinak februárban, b. Kirchbaumnak nyár folytán kevés véron-tással sikerült. ¹⁾

Mig b. Kirchbaum Váradon mulatott s azt erősíté, Káro-

¹⁾ Cserei 424.

lyi Sándor azon szándékkal, hogy Erdélybe jöjjön, háta megékerült; a Királyhágót elsáncoltatá, s mikor a tábornok visszatérő útjában oda ért, két tűz közé szorult, s ha a kuruczok még bírják a régi lelkesültséget, könnyen tönkre tehetik vala; de így a német sereg kevés áldozattal keresztül vágta magát, b. Kirchbaum ismét Erdélybe jött. Azonban a szerencsétlen kezdet Károlyit az Erdélybe jövéstől nem rettentette vissza. Sergét apró csapatokra osztotta: Szentiványit hajdukkal, Cserei Jánost székely hadakkal Zarándvármegye, – Bagosi Lászlót az Almás-vize, – Dráguly kapitányt Hunyadvármegye felé küldé, hogy előnyomuljanak, s a bennlevő guerilla csapatokkal, melyeket a külső székely földön, Fekete Vaszi, Háromszéken Kimpián Bukor, Aranyosszéken Balika Nikita vezérelt, egyesüljenek. Azonban ezen expeditio sem sikerült, mert a zarándmegyei csapatot Wallenstein tábornok Ribiczénél szétveré, Bagosit Montecuculi tette tönkre, az apróbb csapatokat pedig a határszéli hegyekre visszauzék. ¹⁾

Míg a csataterén ezek folynak, Erdélyben a közigazgatás szervezése komolyan célba vétetett. A szervezés a székeken kezdődött, hová a gubernium még 1708 őszére gyűléseket rendelt, hogy főkirálybírákat válasszanak, minthogy a régi főkirálybírák közül egyedül a Szebenbe szorult Szilágyi András aranyosszéki főkirálybíró vala még életben: ennek következtében Háromszékre Apor Pétert, Udvarhelyszékre Korda Zsigmondot, Marosszékre Lázár Györgyöt, Csikszékbe Kászoni Jánost állíták be. ²⁾ Eközben gubernator gróf Bánffy György (1708. nov. 13.) meghalt s egy guberniumot hagyott hátra, mely már akkor csak gr. Haller Istvánból, a szebeni királybíró Wéber Péterből és a medgyesi királybíró Konrád Sámuelből állott. ³⁾

A kormányzás e szerint teljesen gr. Haller Istvánra szállván, Sárpataki Mártont Bécsbe küldé, hogy az udvar consiliariusokat nevezzen ki: azonban a kinevezés helyett azon rendeletet hozta, hogy candidáljanak 16 egyént, kik közt minden vallás legyen képviselve, s ezek a csend helyreálltáig deputa-

¹⁾ Cserei 424. Balika magát a Tordahasadéki barlangba vonta, azt megerősíté, s 1712-ig tartá magát fenn, mikor is lesújták. Nemz. Társ. 1841. I. 8. sz. ²⁾ Cserei 412. ³⁾ Cserei 408. l.

tio cím alatt folytassák tovább a kormányzást; megessván a candidatio, az udvar megerősítése a róm. katolikusok közül: Haller István, Haller György, Józsika Gábor, Kornis Zsigmondra,, a reformatusok közül: Wesselényi István, Teleki László, Bethlen László, Naláczi Lajosra, az unitariusok közül: Biró Sámuel, Sándor Gergely, Maurer Gábor s Gidófalvi Gábor deákra, a lutheranusok közül szebeni királybíró Wéber Péter, polgármester dr. Teutsch, medgyesi királybíró Konrád Sámuel, brassói királybíró Drauth Györgyre esett, kiknek 500 forint fizetés mellett meghagyott, hogy Szebenben lakjanak. ¹⁾

Magyarországon a szervezésre ugyan még nem lehetett gondolni, mert különösen a Károlyi dandára megtörve nem volt. Hogy folytonosan gyengitse, Heisler fővezér nov. 29-éről a megtérőknek újra amnestiát hirdetett. E mellett Rákóczi ügyére a külesemények is folytonos csapást intéztek, – ezek közé tartozott, hogy a pápa XI. Kelemen a bécsi udvarral kibékült, s a magyarhoni clerust felszólítá, hogy hűségre térjenek, – idejárt, hogy a muszka czár dec. 14-kén Bendernél XII. Károly svéd királyt megvervén, Péter czár Rákóczival többé nem sokat gondolt.

A benderi csata után XII. Károly Moldován s Erdélyen át, Bécsbe menekült. A svédekkel harczoló lengyelek közül egy pár ezredet a muszka Magyarországra nyomott, kik Rákóczi hűségére esküdtek. Az említett külföldi események, s a lengyel ezredek bejövése Rákóczit végletekre ragadták. Elhatározá magát, hogy még egy döntő csatát kísértsen: e végre Károlyt magához rendelé... a császári sergeket 1710. jan. 22-én Vadkernél megtámadta... véres csatát állott... de végül is a csatát elvesztette...

E csatavesztés nagy eseményeket vont maga után... A várak egyre estek el... Rákóczi sergei mind kevesebb térre szorultak.

Már ekkor Erdélyben csak oly csapatok álltak, melyeket már inkább csak rablóknak lehetett nevezni. A várak szintén el voltak esve, Hadadvárát is gróf Csáki István feladá.

¹⁾ Cserei 422. l.

A kormányzat élén álló férfiak a forradalomnak elejétől fogva nem voltak barátai, annál könnyebben rájöttek most azon meggyőződésre, hogy a forradalom mielőbbi bevezetését siettetni, mintegy kötelességük. E szándék kivitele tekintetéből a kormányférfiak közt nevezetes változásokat idéztek elő. A kormányt kezében tartó deputatio elnöke Haller István, máj. 1-én meghalván, helyébe Wesselényi István lépett. A deputatio tagjai közül Kornis Zsigmond a meghalt Kálnoki helyébe bécsi cancelláriusságra jutott, Jósika Gábort pedig főcommissariusnak nevezték.

A katonai kormányban szintén változás jött közbe: br. Kirchbaum febr. 14-én Szebenben szintén meghalt, helyébe egyelőre Montecuculi, pár hó múlva gr. Steinville tábornok lépett, ki jun. 14-én Szebenbe érkezett. ¹⁾

Az amnestia itt is kihirdettetett, s hol nem használt, jött a terrorismus. B. Kirchbaum a Szebenben uralkodó pestis miatt a nyarat Kolozsvárrt és vidékén táborozta el, Acton ezredes Bethlen Elek bonyhai kastélyát megerősítvén, onnan portyázott. ²⁾

A menekültek a két Oláh- és Magyarországból egyre érkeznek haza.

Septemberben végre az udvar nevezetes ötletre jött. Heislert a fővezérségből végkép visszahívta, s helyébe gróf Pálfi Jánost nevezte. A Dunán tuli magyarok már el voltak esve, Pálfi Rákóczi utolsó istápját, a bányavárosokat szintén bevév. Az erdélyi német hadat, Montecuculi és Graven tábornokok s Acton ezredes alatt Debreczenbe rendelé, Rákóczit két tűz közé szoritá, s ezzel a forradalom utolsó tördőfését megkapta... kard helyett erre Pálfi tollat ragadott.

November 17-ről Károlyi Sándornak, mint a ki Bercsényi visszavonultsága miatt egymaga látszott még a sereg lelkét fentartani, levelet irt, biztosításokat tett, s felkérte, hogy vegye fel a békealkudozások annyiszor nyujtott fonalát. Decem. 9-ről Károlyi, Rákóczi beleegyezésével oly választ adott, melynek alapján a bécsi udvartól a kilátásba jött békealkudozási lépésekre felhatalmazást kérhetett, mit I. József 1711. januar

¹⁾ Fundgruben III. 376. ²⁾ Cserei Hist. 444. 1.

10-ről meg is adott. ¹⁾ Pálfi Károlyit arra szólítá fel, hogy jöjjenek össze, kísérsék szóval a kiegyezkedést, – s mire Rákóczi látta, hogy egész tábora már csak 12,000 ember, – s kifutván Skolába, a lengyel határszélre, meggyőződött, hogy külségyt nem remélhet: Pálfival jan. 30-án Vajában összejöttek... tanácskoztak. Rákóczi febr. 3-ról a bécsi udvarhoz levelet intézett, még egyszer sürgeté az erdélyi fejdelemségbeni meghagyatását, s mig erre a válasz visszaérkezik, fegyverszünetet kötének.

Az udvar válasza Rákóczihoz tagadó volt. – Bercsényi ezt látva, a békekötésbe sehogy sem akart belenyugodni. – Rákóczi szintén végletekhez folyamodott. Károlyit febr. 20-án fővezérnek nevezte; maga Lengyelországba ment, s azon reményben, hogy még egyszer visszatérhet, utolsó filléréiből sergeket fogadott.

De már minden késő, mert Károlyi meg volt nyerve, s mint fővezér, maga személyére mart. 14-én az esküt Pálfi kezébe titkon letevé, a tábornokokhoz körlevelet intézett, tudatá, hogy a megtérésre csak három hét adatott; ²⁾ a conventet, mit Rákóczi Husztra hívott vala össze, Szathmárra tette át, – s apr. 4-én gr. Pálfi a békepontokat formulázva tette elejökbe.

Károlyi apr. 7-ről Rákóczinak megírta, hogy a békébe személye és vagyona is bele van foglalva, engedje meg tehát, hogy vagy fogadják el, vagy mentse fel őket a hűségi eskü alól: mire Rákóczi apr. 18-ról, Lengyelországból sergek éléni visszatéréssel fenyegetődött. Nem hitt a békepontoknak.

E közben I. József császár apr. 17-én himlőben hirtelen meghalt. Titokban tarták, de annál sebesebben láttak a béke megkötéséhez... A pontok apr. 29-én készen voltak... máj. 1-én a Rákóczi még fenn levő serge – az esküt letette.

Bekövetkezett a fegyverletétel szomorító jelene...

Igy végződött a 8 éves szabadságharcz, a Rákóczi forradalom, mely ha nagy vívmányokat nem is mutathat fel, de

¹⁾ Januar 25-ről egy legfelsőbb rendelet kél, mely gr. Steinvillet Erdélybe kiküldi, hogy b. Wesselényi, Sándor Gergely, Drauth Györggyel, s Gálfalvi Gergely helyettes fisc. directorral a forradalmárokat magok elé idézzék. (Szebeni kincstari levéltár). Az erdélyiek kegyelem kérni, Pongrácz Györgyöt felküldék. ²⁾ Okl. II. Rákóczi Emlékir. 259.

annyit igen, hogy az osztrák politika vezetése a papok kezéből világiak kezébe tétetett át, a protestans vallás receptának ismertetett el, s Austria belátta, hogy centralizáló politikájának a magyar nemzet nincs még megpuhitva.

Igy keletkezett a szathmári békekötés, melyet az udvar máj. 26-ról szentesített; s melynek

első pontja Rákóczinak kegyelmet ad, ha azt elfogadni akarja;

a másodikban a Rákóczi mellett maradott kuruczságnak minden személyválogatás nélkül szintén kegyelmet ad;

a harmadikban a recepta religióknak szabadsága confirmáltatik;

a negyedikben a forradalom alatt meghalt kuruczok özvegyeinek s árváinak adatik vissza jószága;

az ötödikben a Török-, Oláh- Lengyelországba kibujdosottaknak adatik szabadság a hazájokba való visszajövetelre;

a hatodikban a hadi foglyoknak hasonló amnestia ígértetik;

a hetedikben kikötetett, hogy ha valamelyik fél a békekötés után a másiknak kárt okoz, az megtérítettik;

a nyolczadikban ígértetik, hogy a bécsi udvar a békét meg fogja erősíteni;

a kilencedikben Magyar- és Erdélyország alkotmánya biztosittatik, s kikötetett, hogy a hűségben megmaradtak a kuruczokat gyaláznai ne merészeljék;

a tizedikben szabadság engedtetett, hogy a jövő országgyűlésen a rendek az ország sérelmeit előterjeszthessék...

Következnek az aláírások. Az erdélyiek részéről aláírták: Barsai Miklós, Teleki Mihály, Józsika István, Rhédei Ádám, Daniel József és István, Gyulai István, Haller Gábor, Kún István, Balogh Péter és Pongrácz György.

A sergek haza oszlottak. A forradalmiak a kezökben volt Kassát, Munkácsot, Murányt, Ecsedet s más várakat szintén kézbe adák.

Károlyi Sándor a szathmári uradalom mellett, több jószággal lón jutalmazva.

Rákóczi Ferencz, mint bukott forradalmár, s mintegy 50 vele maradt hive, köztük Bercsényi, Forgács Simon, Eszterházi Antal, Csáki Mihály, Vay, Mikes Kelemen, 1712-ben Danczigban hajóra ültek, Franciaországba eveztek, hol Rákóczi az udvartól évpénzt kapott; 1713 májusában Párisban, 1714-ben Versailles mellett Clagni királyi lakban találjuk. Meghalván XIV. Lajos, nyugdíja elveszett; 1717-ig grosboisi magányában, a néma barátok zárdájában tölté idejét; 1717-ben Alberoni bibornoktól hivatva Madridba utazott, hogy a karloviczai békét feltörni akaró török kormányhoz átküldje. Oct. 10-én török földre Gallipoliba érkezett, hol III. Achmet szultán Drinápolyban 1718. jan. 4-kén kegyesen fogadta, s Austria ellen akará felhasználni. De megkötötven jul. 21-kén a béke, Rákóczi Drinápolyból aug. 16-án hazája helyett, Konstantinápoly felé indított, Jeniköbe; 1720. april 16-án Rodostóba a Márványtenger partjára szállásoltaték. Itt olvasással, irással, esztergálás és asztalos munkával tölté idejét; udvarával együtt naponkint 70 piastert kapott, melyet a szultán fizetett.

Neje, Amália hercegnő a forradalom után Franciaországba ment, ott maradt s ott halt el 1722-ben febr. 18-án.

Két fia maradt, József és György, kiket a bécsi udvar neveltetett.

József, ki később Marchio di St. Carlo nevet kapott, 1700-ban született, hogy felnőtt 7000 frt évdíj mellett tartott Bécsben, honnan adóssággal terhelve 1734-ben megszökött Rómába, onnan Párisba és Madridba ment, honnan III. Károly és a török között kitörvén a háboru, Rodostóba utazott az emigratiohoz, s a portától Erdély fejedelmévé nevezetvén, 1738-ban sereggel nyomult Widdinig, de miután a háboru török részről nem sikerült, a pápától kiátkoztatott, s in effigie felakasztatott, – meghalt 1738-ban nov. 9-én Csernavodában 38 éves korában. ¹⁾

György, ki Marchio di St. Elisabethe nevet kapott, s az udvartól 6000 frt évdíjt kapott, 1726-ban Bécsből Franciaországba szökött; 1732-ben a Bethune családba házasodott;

¹⁾ A bujdosók történ. I. Mikes Kelemen lev. mi két kiadást nyert.

meglátogatta atyját Rodostóban, ki őt minden javai örökösévé nevezte, azzal visszament Franciaországba, hol 1738-ban meghalt. ¹⁾

E volt szerencsétlen vége a fényes Rákóczi családnak, a nemzet leggazdagabb családai egyikének, – mely hazaszeretetének lón áldozata.

¹⁾ Sieb. Quartalschrift IV. 89. 1.